

Investeren en meedoen!

Input NOC*NSF voor de verkiezingsprogramma's
gemeenteraadsverkiezingen 2018

Voorwoord

Investeer en doe mee met sport!

Het gaat goed met de sport in Nederland. Per maand zijn maar liefst 10 miljoen Nederlanders minstens één keer per week aan het sporten. Dat is een record. Dat sporten gebeurt al lang niet meer uitsluitend binnen de vier muren van een sportaccommodatie of fitnesscentrum. Er wordt ook gesport in fysiotherapiepraktijken, in verzorgingstehuizen, op het trapveldje, in het buurthuis, in de vrije natuur, op de openbare weg, op bedrijventerreinen en op tal van andere plekken in ons land.

Deze 10 miljoen sporters mogen niet alleen rekenen op de ondersteuning van talloze professionals, maar ook op de goede zorgen van meer dan 1 miljoen vrijwilligers – mensen die belangeloos de training verzorgen, de kantine laten draaien en bij het kriecken van de dag opstaan om alvast de krijtlijnen van het sportveld te trekken.

Waar wij in het bijzonder trots op mogen zijn, is dat bijna een kwart van de 10 miljoen frequente sporters jonger is dan achttien jaar. Dat is geweldig belangrijk. Dan gaat het niet alleen om de lichamelijke ontwikkeling van kinderen, maar ook om – ik noem maar een paar zaken – hun sociale vorming en leerprestaties.

De sport in Nederland is een schoolvoorbeeld van hoe je succesvol kan zijn als betrokken partijen elkaar weten te vinden en er in slagen om de handen ineen te slaan. Ieder vanuit eigen kracht.

Jaarlijks stroomt er meer dan 1 miljard euro vanuit de gemeenten naar de plaatselijke sport. Daar blijft het niet bij. Gemeenten doen nog veel meer. Vraag een willekeurige sportclub wie voor hun wel en wee het belangrijkste is en de kans is groot dat men u zal berichten dat dit de gemeente is, naast – vanzelfsprekend – de

eigen leden, vrijwilligers en donateurs. Ik ben onze gemeenten daarvoor bijzonder erkentelijk.

Nog maar net bekomen van de Kamerverkiezingen van 2017 staan de volgende verkiezingen alweer voor de deur. Volgend jaar, op 21 maart 2018, kiezen we nieuwe gemeenteraden. In honderden gemeenten zijn politieke partijen daarom koortsachtig in de weer met het opstellen van hun verkiezingsprogramma's. Deze vormen na de raadsverkiezingen het vertrekpunt voor de dan te schrijven collegeprogramma's, welke op hun beurt de hoeksteen vormen voor het gemeentelijk beleid voor de komende vier jaar – en daarmee ook voor de rol van sport in onze dorpen en steden.

Graag dragen wij met dit e-zine een bescheiden steentje bij aan het opstellen van deze verkiezingsprogramma's. Het concept

van de Open Club staat daarin centraal. Een Open Club denkt vraag- en buurtgericht. De Open Club stelt voortdurend vast wat de behoeften van de gemeenschap zijn en hoe daar zo goed mogelijk op kan worden ingespeeld. Een Open Club nodigt leden en buurtbewoners uit om te sporten en betrokken te raken en te blijven; een Open Club is daarom ondernemend, opereert vanuit een langetermijnvisie en staat daarom nooit stil. Open Clubs werken nauw samen met instellingen uit de zorg, het onderwijs, welzijn, cultuur en het lokale bedrijfsleven.

De buurtsportcoach speelt hierbij een sleutelrol. In veel gemeenten valt deze duizendpoot niet meer weg te denken als schakel tussen de sport en overige domeinen. De Open Club grijpt razendsnel om zich heen. Ik nodig u daarom van harte uit om bij het bouwen aan een nog betere leef-

omgeving aansluiting te zoeken bij deze stormachtige ontwikkeling.

De voorbije maanden heeft NOC*NSF mooie allianties mogen sluiten met partners uit de uiteenlopende werelden van zorg, onderwijs, cultuur en natuur. Ik hoop vurig dat wij de komende jaren ook samen met u en met lokale werkgevers, scholen, zorginstellingen, culturele organisaties, buurten en ook de 'hardere' sectoren zoals de bouw, mogen werken aan een sociale, gezonde en uitdagende leefomgeving.

Daarom roep ik u namens NOC*NSF en de sportbonden op om ook in uw gemeente te investeren in een sportieve omgeving zodat iedereen die er bij hoort ook echt mee kan doen!

André Bolhuis
Voorzitter NOC*NSF

Inleiding

Ook politiek bedrijven is hard werken...

In de Nederlandse sport lopen velen dagelijks de longen uit het lijf. Al die mensen zorgen ervoor dat iedereen in Nederland de kans heeft aan sport te doen of er op een andere manier van te genieten. Het overgrote deel van dit werk wordt door vrijwilligers gedaan. Deze vrijwilligers realiseren zich maar zelden hoe belangrijk zij voor onze samenleving zijn.

In de Nederlandse gemeenten zie ik vaak hetzelfde. Veel vrijwilligers in en om de gemeenteraden spannen zich dagelijks in om de leefomstandigheden in onze steden en dorpen zo prettig mogelijk te maken en te houden.

Bijna overal in het land is het voor deze vrijwilligers in de politiek binnenkort spitsuur. De voorbereidingen voor succesvolle gemeenteraadsverkiezingen op 21 maart 2018 komen de komende maanden op stoom. De

kandidaten voor de nieuwe raden worden geselecteerd, de lokale partijprogramma's opgesteld en campagne-activiteiten gepland. Ook politiek bedrijven is vaak hard werken... En ook in de politiek realiseren de vrijwilligers zich vaak niet hoe onmisbaar al hun handwerk is om de samenleving goed te laten functioneren.

Met dit e-zine helpen we de lokale politiek graag mee om tot mooie verkiezingsprogramma's te komen. In de volgende hoofdstukken komen de maatschappelijke functies van sport en politiek bij elkaar. Wij zijn ervan overtuigd dat door lokaal in sport te investeren, de maatschappelijke betekenis van sport nog beter zal renderen. Hoe dat kan, valt te lezen in de hoofdstukken hierna.

We geven daarin voorbeelden en tips over hoe sport op soms verrassende wijze verbonden kan

worden met andere maatschappelijke sectoren en hoe de lokale politiek daar dan weer van kan profiteren.

Mijn welgemeende advies aan iedereen die zich warmloopt voor de komende gemeenteraadsverkiezingen: pak dit e-zine er regelmatig even bij, om geïnspireerd te raken door alle mogelijkheden die de sport biedt om in uw gemeente op een effectieve wijze problemen aan te pakken en tegelijkertijd het leven van alle inwoners in uw gemeente sterk te veraangename.

Het spreekt – bij uitzondering – voor zich dat iedereen geheel vrij is alle teksten uit dit e-zine zonder bronvermelding te gebruiken. Er rust geen copyright op.

Gerard Dielessen
Algemeen Directeur NOC*NSF

Investeer en doe mee met sport!

Investeer en doe mee met sport!

De gemeente speelt een steeds belangrijkere rol in het leven van Nederlanders. Dat wordt weerspiegeld door drie grote transities die de afgelopen jaren hun beslag hebben gekregen – de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo), de Participatiewet en de Jeugdwet. De sport kan een positieve rol vervullen bij de uitvoering van deze nieuwe gemeentelijke taken.

Duurzame accommodaties, dat wil zeggen accommodaties waar sport, zorg, cultuur, onderwijs en de buurt gebruik van kunnen maken, leiden tot meer samenwerking tussen de betrokken sectoren. Dat helpt op zijn beurt weer om meer mensen aan het sporten te krijgen en te houden. Het aantrekkelijk inrichten van de openbare ruimte en het toegankelijk houden van de groene buitenruimte werkt uitgenodigend om te gaan bewegen. De investeringsagenda van IPO/VNG en de Bouwagenda bieden in dit opzicht de komende jaren volop

kansen. Dankzij de nieuwe Omgevingswet neemt de regeldruk af en ontstaat er meer ruimte om dit te realiseren.

De investeringsagenda, de Bouwagenda en de Omgevingswet bieden kansen:

- decentrale overheden (provincie, gemeenten, waterschappen) investeren elk jaar opnieuw miljarden euro's in de fysieke leefomgeving. Daarbij gaat het zowel om gemeentelijk vastgoed als om maatschappelijk vastgoed (scholen, zwembaden, buurthuizen, sportaccommodaties, et cetera). VNG, IPO en waterschappen geven in hun gezamenlijke investeringsagenda voor een nieuw kabinet aan dat het (maatschappelijk) vastgoed uiterlijk in 2040 klimaatbestendig en

energieneutraal moet zijn. De komende jaren willen gemeenten jaarlijks 9,1 miljard euro extra investeren in onder andere schoolgebouwen, sportaccommodaties en openbare ruimte;

- de bouwsector heeft met de overheid, opdrachtgevers, kennisinstellingen en het bedrijfsleven de handen ineen geslagen om samen antwoord te geven op enkele urgente maatschappelijke vraagstukken. Vanuit de aldus ontstane Bouwagenda wordt eveneens gekeken hoe het met het maatschappelijk vastgoed is gesteld. De bouwsector pleit voor een gebiedsgerichte aanpak, die mede is gericht op het energie-efficiënt maken van het bestaande vastgoedbestand. Dit biedt ruimte voor duurzame investeringen in accommodaties;

- in de Omgevingswet, die naar verwachting in 2019 in werking treedt, is gezondheid een kernthema. Dat betekent dat gezondheid mee wordt genomen bij het inrichten van de openbare ruimte. Dat biedt kansen om de openbare ruimte beweegvriendelijk te maken. De wet biedt ook ruimte voor particuliere initiatieven – dus ook voor initiatieven afkomstig van sportclubs in de buurt. De houding wordt 'ja, mits' in plaats van 'nee, tenzij'. En straks volstaat nog maar één vergunningsaanvraag.

Voor de sport komt dit neer op een viertal wenken voor gemeenten:

1. Investeer in toegankelijke, kwalitatief hoogstaande accommodaties waar kan worden gesport.

Nederlanders stellen steeds hogere eisen aan. Ook over de plek waar ze hun vrije tijd besteden of hun sport beoefenen. Een kwalitatief goede accommodatie zorgt ervoor dat mensen er met plezier naartoe gaan en is om die reden essentieel om mensen aan het sporten te houden en te krijgen. Door de economische crisis

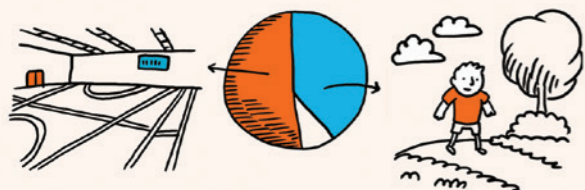

Infographic

WAAR BEWEEGT NEDERLAND?

51% MAAKT GEBRUIK VAN SPORTACCOMMODATIES.

41% SPORT EN BEWEEGT IN DE OPENBARE RUIMTE.

STEDELIJK GEBIED: VEEI JONGE GEBRUIKERS.

KRIMPGEBIEDEN: VEEI OUDERE GEBRUIKERS.

29% GEBRUIKT DE OPENBARE WEG.

23% GEBRUIKT PARK, BOS, STRAND EN DUINEN.

KINDEREN SPELEN VOORAL IN HET OPENBARE BUITENWATER EN OP SPEELVELDIES EN SCHOOLPLEINEN.

van de afgelopen jaren zijn de investeringen in accommodaties waar kan worden gesport teruggelopen. Nu de economische crisis achter de rug is, roepen wij gemeenten, onderwijs, cultuur, zorg en sportclubs op om weer te investeren in accommodaties waar kan worden gesport. Idealerweise zijn dat multifunctionele accommodaties die voor meerdere doeleinden optimaal kunnen worden gebruikt door onderwijs- en cultuurinstellingen, sportverenigingen en zorgorganisaties.

2. Richt de publieke ruimte directer in op sportbeoefening.

Sport en bewegen beperkt zich niet tot de sportaccommodatie of het fitnesscentrum. Anno 2018 luidt de opdracht voor de gemeenten: werk samen met de sport, bouwsector, werkgevers, scholen, zorg en inwoners om kansen te pakken voor een (mede)

op sport gerichte inrichting van de publieke ruimte. Daarbij gaat het om parken, andere groene infrastructuur, buurten, openbare weg, schoolgebouwen en -pleinen, zorginstellingen, bedrijfsterreinen, culturele ontmoetingsplaatsen en nog veel meer. Andersom geldt ook dat sportaccommodaties en sportparken meer geschikt kunnen worden gemaakt voor gymlessen, onderwijs en culturele activiteiten.

Gemeente Almere: duurzame en kindvriendelijke wijk

De gemeente Almere heeft de wijk 'de Verwondering' opgezet als een beweegvriendelijke ruimte met een autovrij kinderpad (loop- en fietsroute) met speelobjecten scholen, kinderopvang en zorgvoorzieningen. De buurt is aantrekkelijk gemaakt voor kinderen met zonnewijzers, zand, water en speeltoestellen. Auto's worden geparkeerd aan de randen van de wijk zodat kinderen vrij en veilig kunnen spelen en van huis naar

school kunnen lopen en fietsen. De woonomgeving zorgt ervoor dat mensen elkaar ontmoeten en stimuleert dat kinderen gaan spelen en ontdekken. Het plan heeft positief bijgedragen aan de sociale duurzaamheid van de wijk.

Wat vragen wij?

- Maak ruimtelijke-ordeningbeleid om zo de publieke ruimte directer in te richten op sportbeoefening en maak gebruik van de kansen die de investeringsagenda, Bouwagenda en Omgevingswet bieden.
- Investeer in Open Clubs en nieuwe sportieve fysieke omgevingen ('open sportparken').
- Investeer in eenmalige (accommodatie)aanpassingen voor multi-sectoraal gebruik, aanschaf materialen, frictiekosten en structurele bijscholings-, personeels- en vervoerskosten.

3. Verbeter de mogelijkheden voor buitensport.

De Rijksnatuurvisie 2024 *Natuurlijk verder* beschrijft het natuurbeleid voor de komende tien jaar. Kernpunt is een omslag in het denken: natuur hoort midden in de samenleving. De nota geeft aan dat mensen behoefte hebben aan meer groen in de directe omgeving; om te ontspannen, te sporten en vrijheid te ervaren. Naast het kunnen bewegen, is ook het kunnen beleven van een aantrekkelijke, spannende en uitdagende omgeving van belang.

Buiten sporten begint vaak al direct bij de voordeur. Het besluit van mensen om wel of niet buiten te gaan sporten, hangt nauw samen met de inrichting van dorp of stad. Op de overgang van de bebouwde omgeving naar het platteland of natuurgebied valt nog veel te winnen voor

Infographic

wandelaars, hardlopers, fietsers, mountainbikers, bootjevaarders, vissers, schaatsers, paardrijders, golfers en vele andere sporters.

Het gebruik van natuurterreinen dicht bij de woonomgeving voor recreatie en sport legt soms een grote druk op deze gebieden en de aanwezige flora en fauna. Door een slimme inrichting van het buitengebied van steden kunnen allerlei belangrijke functies worden gecombineerd, zoals waterberging, natuur, recreatie en sport. Dit komt de biodiversiteit ten goede. Daarnaast profiteren zowel de recreant als de buitensporter hiervan. Door te investeren in natuurbescherming kunnen gemeenten hieraan bijdragen.

Wat vragen wij?

- Zorg voor veilige en toegankelijke wandel-, fiets-, vaar- en ruiterroutes.
- Vergroot het aantal aanleg- en ligplaatsen voor de watersport, inclusief voorzieningen.
- Zorg voor adequate financiering van recreatieve voorzieningen in natuurgebieden bij steden en investeer in robuuste natuur.
- Maak balsportveldjes, fitnessparcours, fietscross-terreintjes.
- Maak stedelijk- en buitenwater geschikt voor vissen, zwemmen en varen.

Dit wordt gesteund door:

4. Help verenigingen bij het verduurzamen van sportaccommodaties.

In het Klimaatakkoord van Parijs is afgesproken de opwarming van de aarde te beperken tot ruim onder de twee graden Celsius, met het streven naar een maximale temperatuurstijging van anderhalve graad Celsius. Dat vraagt om een drastische reductie van het gebruik van fossiele energie, tot dicht bij nul in het jaar 2050. De transitie naar een CO₂-arme energievoorziening vergt een grote inspanning van burgers, bedrijven en overheden, inclusief gemeenten. Het verduurzamen van sportaccommodaties draagt daaraan bij. Daarnaast is een lagere energierekening voor sportverenigingen mooi meegenomen.

De Sociaal Economische Raad (SER) constateert dat veel ener-

giebesparingsprojecten niet of moeilijk van de grond komen door problemen met de financiering. Het gaat vooral om maatregelen die rendabel zijn maar een lange terugverdientijd hebben (vaak vijf jaar of langer). Veel sportverenigingen popelen om aan de slag te gaan met duurzaamheid. Hun enthousiasme wordt echter te vaak getemperd door een gebrek aan financiële armslag. Gemeenten kunnen sportverenigingen hierbij helpen. Bijvoorbeeld door, aanvullend op de rijksregeling voor de verduurzaming van sportaccommodaties, zelf een ondersteuningsregeling op te stellen. Een duurzame sportaccommodatie biedt inspiratie voor sporters, bezoekers en sponsors van de club.

Infographic

HOEVEEL VERBRUIKT EEN SPORTCLUB?

Het Gemiddelde Verbruik:

19.000 m³

80.000 kWh

DE JAARLIJKE
ENERGIEREKENING:

DE REKENING KAN 15%
DALEN DOOR:

VERLICHTING
VERWARMING

ZO KAN ER 180 miljoen
EURO BESPAARD WORDEN
OP GEMEENTELIJKE
SPORTACCOMMODATIES.

Wat vragen wij?

- Ondersteuning van sportverenigingen bij het verduurzamen van hun sportaccommodaties met kennis en advies.
- Investerings financieel mogelijk maken door het inrichten van een subsidieregeling, aanvullend op landelijke regelingen.
- De lagere energierekening ten gunste laten komen van de sportclub.

Dit wordt gesteund door:

Den Haag: hulp voor onderhoud sportaccommodaties

Hockeyclub Klein Zwitserland heeft ambitieuze plannen om de sportclub klimaatneutraal te maken. De club onderzoekt welke maatregelen de meeste besparing opleverden. Met advies van een deskundige zijn maatregelen bekeken zoals zonnepanelen, ledverlichting en duurzame verwarming. De club kreeg daarbij ondersteuning van de gemeente met de subsidie 'Duurzaamheid'. Met zonnepanelen kan de club zelf energie opwekken en bespaart zij op de energiekosten. De club plaatste vijftig zonnepanelen, gesteund door de subsidieregeling 'Investering Accommodaties Sportverenigingen' van de gemeente en de subsidieregeling 'Energiebesparing en duurzame energie sportaccommodaties' van het Ministerie van Economische Zaken.

Bevorder een gezonde leefomgeving met sport en bewegen

Bevorder een gezonde leefomgeving met sport en bewegen

Een toenemend aantal Nederlanders lijdt aan leefstijlziekten en chronische aandoeningen. Dat maakt een andere kijk op zorg nodig: voorkomen is beter dan genezen. Investeren in preventie en een gezonde leefstijl voorkomt hogere zorgkosten. Gezond beweeggedrag is daarin essentieel. Bovendien vormt sport en bewegen een belangrijke ontmoetingsplaats voor mensen, wat bijdraagt aan verbinding en verbroedering.

Mensen met een leefstijlziekte of chronische aandoening (of een verhoogd risico daarop) hebben baat bij een actieve leefstijl en goede lichamelijke fitheid.

Beweegzorg (adviezen en/of begeleiden bij bewegen door een fysiotherapeut) kan nodig zijn om een gezond beweeggedrag te ontwikkelen. Met als doel een actieve leefstijl te stimuleren en te ontwikkelen en deze te verduurzamen binnen sport en bewegen. Dat vergt nauwe samenwerking tussen de gezondheidszorg en aanbieders van sport en bewegen. In een ideale wereld vinden socia-

le buurt- en wijkteams probleemloos de weg naar de fysiotherapeut en de sportclub; sport en bewegen zijn in die ideale wereld nauw verbonden met de uitvoering van de WMO, de Jeugdwet en de Gezondheidswet. De huisarts is hierbij een belangrijk startpunt. Deze verwijst door naar de fysiotherapeut of naar de sportclub met een aanbod op maat. De buurtsportcoach helpt vervolgens met de overdracht naar een sport- of beweegaanbieder.

Wekelijks bezoeken miljoenen mensen een sportaccommodatie. We willen dat mensen kunnen sporten in een duurzame, gezonde omgeving. De club kan een voorbeeld stellen aan haar leden door gezond en duurzaam te zijn. Dan gaat het bijvoorbeeld om het kunnen verkrijgen van gezonde producten in de sportkantine, een rookvrije omgeving op de club, zonnepanelen op het dak of het

voorkomen van het gebruik van gewasbeschermingsmiddelen op gras. De club kan een voorbeeld stellen aan haar leden door gezond en duurzaam te zijn.

Wat vragen wij?

- Sport, bewegen en beweegzorg nauwer verbinden met de uitvoering van WMO, Jeugdwet, Gezondheidswet en Armoedebelief (sport en bewegen als preventief middel voor een gezonde leefstijl).
- Bevorderen van professionaliteit van sportaanbieders om kwetsbare doelgroepen te kunnen begeleiden.
- Betere samenwerking tussen onderwijs, zorgpartijen, fysiotherapeuten, GGD's, buurtsportcoaches, professionals in integrale kindcentra en sportprofessionals.

Infographic

- Bevorderen volksgezondheid in buurten met een lage Sociaal Economische Status (SES), met speciale aandacht voor jeugd en jongeren.
- Een duurzame en gezonde omgeving op de club die als inspiratie dient voor de sporters en bezoekers van de club.

Dit wordt gesteund door:

Gemeente Arnhem: X-fittt

In 2017 zijn dertig Arnhemmers gestart met een nieuw beweegprogramma: 'X-fittt 2.0'. In drie jaar tijd werken ze aan een blijvende, gezondere leefstijl. Voor deze proef hebben de gemeente Arnhem, zorgverzekeraar Menzis, sportaanbieder Formupgrade en Sportbedrijf Arnhem de handen ineengeslagen. De deelnemers komen uit de zogeheten 'aanpakwijken' van Arnhem en hebben een leefstijlgerelateerde chronische aandoening. De resultaten van de eerste periode zijn bijzonder positief. Zo viel een mannelijke deelnemer (47 jaar, startgewicht 120 kilo) in drie maanden tijd ruim 25 kilo af. Naast regelmatig trainen met een personal trainer, worden de deelnemers ook individueel begeleid door de fysiotherapeut, diëtiste en leefstijlcoach. Het is de bedoeling dat de deelnemers na drie jaar hun leefstijl blijvend veranderd hebben en een sport- of beweegvorm gevonden hebben die bij hen past, waardoor ze het vol kunnen houden. De Universiteit van Wageningen onderzoekt de effectiviteit van het programma.

Gemeente Waalwijk: zelf het goede voorbeeld geven

De gemeente Waalwijk wil er samen met de lokale sportclubs voor zorgen dat kinderen, jongeren en volwassenen in een gezondere omgeving kunnen opgroeien. Door te beginnen bij het zwembad en de sportaccommodaties die in eigendom zijn van de gemeente, geeft ze zelf het goede voorbeeld. Het assortiment van eten en drinken dat in de gemeentelijke accommodaties wordt verkocht, is aangevuld met gezondere producten. Ook is er aandacht voor het instrueren en enthousiasmeren van het personeel voor de alternatieven en een aantrekkelijke presentatie daarvan.

Sluit aan op de overheveling van taken naar de gemeente!

De gemeente draagt een speciale verantwoordelijkheid voor kwetsbare groepen in de samenleving. Het gaat hierbij om verschillende doelgroepen zoals mindervaliden, werkzoekenden, armere gezinnen (sociaal minimum), jongeren in de jeugdzorg en ouderen. De uit-

daging hierbij is dat deze groepen meer gaan participeren in de samenleving, hun kwaliteit van leven toeneemt en als gevolg daarvan zorgen voor een vermindering van de druk op de overheid en de overheidsmiddelen.

In de afgelopen jaren is sport op veel plekken benut om bij te dragen aan deze doelen. Sport en bewegen als activiteit en de open sportclub als community kunnen op verschillende manieren bijdragen aan het verminderen van de kwetsbaarheid van uiteenlopende doelgroepen. Het gaat daarbij om zowel het gezondheids- als het participatieaspect. Dit vraagt om een goede strategie en dito uitvoering. Hierbij is samenwerking tussen medewerkers in het sociale domein en die in de sport van cruciaal belang. Daar valt nog een wereld te winnen. De gemeente kan hier een initiërende en katalyserende rol in spelen. Versterking

van het integraal wijkbeleid vormt daarbij een belangrijk aangrijpingspunt. Bovendien kan het maatschappelijke vastgoed zo optimaal worden benut.

Wat vragen wij?

- Maak zowel beleidsmatig, financieel als uitvoerend een stevige verbinding tussen beleid in het sociale domein en het sportbeleid.
- Maak gebruik van goede voorbeelden in andere gemeenten die de afgelopen jaren effectief en efficiënt zijn gebleken.
- Werk samen met organisaties zoals het Jeugdsportfonds, het Jeugdcultuurfonds die succesvol kwetsbare kinderen en jongeren bereiken en bijdragen aan vergroting van de deelname aan sport en bewegen.

- Werk regionaal samen met andere gemeenten op het gebied van gehandicapten-sportbeleid.
- Ondersteun sportclubs met verenigingsondersteuning om hun rol in het sociale domein goed te kunnen spelen.

Bouw een open leeromgeving met sport en cultuur

Bouw een open leeromgeving met sport en cultuur

Goed leren bewegen is cruciaal voor kinderen. Het draagt rechtstreeks bij aan beter (leren) leren, ontdekken van (sportieve) talenten en besef van normen en waarden. Kinderen bewegen echter steeds minder. Dat maakt het extra belangrijk dat kinderen op en na school hun sportieve talenten leren ontdekken. De plek waar je opgroeit moet geen verschil maken in de kansen die je krijgt.

Kinderen zijn gebaat bij een dagelijks gebalanceerd aanbod van sport. Nieuwe mogelijkheden ontstaan door het combineren van de tijd die wordt besteed aan school, buitenschoolse opvang, sport en cultuur. Sportclubs groeien daarbij uit tot brede buurtvoorziening. Dit staat of valt met goed opgeleid kader, passend aanbod en min-

der regelgeving en aanpassing van accommodaties waardoor multifunctioneel gebruik voor onderwijs-, cultuur- en opvangdoeleinden mogelijk wordt. Wat er precies nodig is verschilt per buurt en vraagt om maatwerk. De gemeente kan hierbij de regie nemen.

In integrale kindcentra worden voorzieningen uit het onderwijs, kinderopvang en peuterspeelzalen vanuit één organisatie en één pedagogische visie aangeboden voor alle kinderen van nul tot twaalf jaar, in nauwe samenwerking met andere partners uit de zorg en welzijn.

Wat vragen wij?

- Stel buurtsportcoaches aan en ontwikkel samen met vakleerkrachten, sportclubs, gemeente, school en kinderopvang een passend sport- en beweegplan voor elke school en kinderopvang.
- Stimuleer kwalitatief goede gymlessen (minimaal twee uur per week) én bewegend leren in het sport- en beweegplan van elke school en kinderopvang.
- Investeer in nieuwe sportieve omgevingen bij en rondom school, zoals Playgrounds en Schoolplein14.
- Investeer in verenigingsmanagers en kader om de nieuwe samenwerking binnen de sportclubs te borgen.
- Stimuleer en faciliteer samenwerking van alle betrokken partijen en met name sport en cultuur in integrale kindcentra.

Dit wordt gesteund door:

Infographic

KOEVEEL WORDT ER BEWOGEN EN GESPORT OP SCHOOL?

1 OP DE 8 KINDEREN
HEEFT OVERGEWICHT.

28% VAN DE SCHOLEN
GEEFT MINDER DAN 2
UUR GYMLES PER WEEK.

ER IS VAAK GEBREK AAN
GYMLOCATIES NABI; DE SCHOOL.

DOOR BEWEGEN EN
SPORTEN WORDEN
SCHOOLPRESTATIES BETER.

Gemeente Helmond: Mondomijn

In integrale kindcentra worden voorzieningen uit het onderwijs, kinderopvang en peuterspeelzalen vanuit één organisatie en pedagogische visie aangeboden voor alle kinderen van nul tot twaalf jaar. Integraal kindcentrum Mondomijn wil als het dorp zijn waar jij als kind opgroeit. Dat dorp is als een minimaatschappij, met kinderen en volwassen die samen leren, samen werken en samen leven. Mondomijn werkt samen met Jibb voor de organisatie van sportactiviteiten en met het Kunstkwartier voor de invulling van cultuureducatie. Daarnaast leren de kinderen van professionals, van het bedrijfsleven, van levensechte situaties en van elkaar. De kinderen van Mondomijn werken in een bijzonder gebouw, met ateliers, theater, muziekruimtes, laboratorium, taal- en rekenruimtes, stille werkplekken, beweegplekken, moestuin en kas en restaurant.

Gemeente Tilburg: sportieve school Vijf Hoeven

De Vijf Hoeven in Tilburg is een echte buurtschool. Een multiculturele basisschool met 209 leerlingen met zeventien nationaliteiten. Hun motto: 'We bewegen elke dag, zo leren we met een lach'. De kinderen krijgen dagelijks een beweegles in de gymzaal. De school biedt voor, tijdens en na schooltijd verschillende sportactiviteiten. De school en de sportclubs organiseren deze sportactiviteiten samen. De sportclubs komen ook op de school, waardoor de drempel om naar de vereniging te gaan wordt verlaagd. Daarnaast organiseert de school speciale themadagen over sport en een gezonde leefstijl en worden ouders uitgedaagd om mee te sporten via het naschoolse aanbod.

Versterk het verenigingskader

Versterk het verenigingskader

Goede trainers, coaches, bestuurders en andere vrijwilligers zijn cruciaal voor de kwaliteit van de sportclub. Een goede trainer of coach zorgt ervoor dat kinderen met plezier hun sport beoefenen in een veilige omgeving, het maximale uit zichzelf weten te halen en met respect met elkaar om leren gaan. Gemeenten kunnen daar verder aan bijdragen door te investeren in verenigingsondersteuning, opleidingen, bijscholing en andere vormen van kennisoverdracht. Dit kan mede door voorwaarden te stellen bij de aanstelling van vrijwilligers voor kwetsbare groepen.

Er zijn veel mogelijkheden voor clubs om aan de kwaliteit van hun kader te werken. Dit begint met een goede visie die wordt vertaald naar het creëren van een veilige en lerende omgeving waarin vrijwilligers en professionals het normaal vinden om te werken aan hun eigen kennis en vaardigheden door onder andere het volgen van opleidingen en bijscholing. Veel clubs zijn hier niet bewust mee bezig. Dit begint met een goede visie die wordt vertaald naar het creëren

van een lerende omgeving. Vrijwilligers en professionals vinden het daarbij vanzelfsprekend om te werken aan hun eigen kennis en vaardigheden, bijvoorbeeld door het volgen van opleidingen en bijscholing. De investering van gemeenten in de kwaliteit van het kader betaalt zich dubbel en dwars terug in harmonieuze ontmoetingsplaatsen en het beter gebruik en daarmee hoger rendement van (gemeentelijke) sportaccommodaties.

Als gemeente wilt u er het liefst honderd procent zeker van zijn dat er binnen een sportclub geen mensen voor minderjarigen of andere kwetsbare groepen staan die daar in het verleden niet goed mee om zijn gegaan. Ook wilt u dat onveilige situaties – seksuele intimidatie, misbruik en andere misdragingen – terstond worden gemeld en aangepakt. De sportvereniging heeft

uw steun nodig om dit handen en voeten te geven.

De sport adviseert de gemeenten om een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) verplicht te stellen voor alle vrijwilligers die werken met jeugd en/of kwetsbare groepen.

Deze verplichting geldt voor clubs die voor jeugdsubsidies in aanmerking willen komen. Een VOG is een verklaring waaruit blijkt dat het gedrag van de aanvrager in het verleden geen bezwaar vormt voor het vervullen van een specifieke taak of functie.

De VOG geeft zo meer zekerheid over het verleden van (nieuwe) trainers, coaches, begeleiders en verzorgers en verkleint daarmee de kans dat personen die eerder in de fout zijn gegaan, toch weer een functie bij een sportvereni-

ging kunnen uitoefenen. De VOG kan, als aan de voorwaarden wordt voldaan, gratis worden aangevraagd via gratisvog.nl.

Wat vragen wij?

- Ondersteun sportclubs bij het maken van een visie op de toekomst van haar club en de werving, opleiding en scholing van kader.
- Stimuleer dat vrijwilligers binnen sportverenigingen opleidingen en/of bijscholingen gaan volgen door middel van een subsidie of fonds voor deskundigheidsbevordering.
- Stel een Verklaring Omtrent het Gedrag (VOG) verplicht voor clubs die voor jeugdsubsidies in aanmerking willen komen. Deze verplichting geldt voor alle vrijwilligers bij de club die werken met jeugd en/of kwetsbare groepen.

Gemeente Tilburg: fonds voor deskundigheidsbevordering vrijwilligers

De gemeente Tilburg heeft vrijwilligerswerk hoog in het vaandel staan en komt vrijwilligers daarom graag tegemoet met de mogelijkheid zich verder te bekwamen. Organisaties en sportclubs, die veel met vrijwilligers werken, kunnen een eenmalige bijdrage van maximaal drieduizend euro aanvragen voor een cursus of training voor hun vrijwilligers. Via de Vrijwilligersacademie Tilburg worden jaarlijks allerlei cursussen georganiseerd voor geïnteresseerde vrijwilligers. Achtergrondinformatie: <http://www.vrijwilligerstilburg.nl/voor-organisaties/2019/subsidie-deskundigheidsbevordering-vrijwilligers-2017.html>.

Gemeente Rotterdam: koppeling subsidie jeugdsportvereniging aan VOG's voor vrijwilligers

Sportverenigingen in Rotterdam krijgen geen bijdrage meer van Rotterdam Sportsupport als de vrijwilligers die met jeugd werken geen VOG hebben. Zo moeten verenigingen veiliger worden. Om de verenigingen te helpen, zijn er speciale pedagogische adviseurs beschikbaar die adviseren hoe het beste om te gaan met de VOG. Ook heeft sportsupport een speciale handleiding 'aanvragen gratis VOG' ontwikkeld. Rotterdam Sportsupport laat het daar niet bij. Sportsupport helpt verenigingen met hun aannamebeleid, preventief beleid, gedragsregels en vertrouwenscontactpersonen. Al deze maatregelen dragen bij aan een veilig klimaat voor kinderen om in te sporten. Achtergrondinformatie: <https://www.rotterdamssportsupport.nl/sportverenigingen/bijdrage-jeugdsport/>.

Infographic

HOEVEEL VOG'S ZIJN ER IN SPORTCLUBS?

2.692 REGELINGEN GRATIS VERKLARING OMTRENT GEDRAG.

86.720 GRATIS VOG'S AANGEVRAAGD VOOR VRIJWILLIGERS.

Benut de katalyserende rol van sportevenementen

Benut de katalyserende rol van sportevenementen

Nederland heeft de afgelopen jaren geweldige sportevenementen georganiseerd met veel impact. Denk bijvoorbeeld aan het Grand Départ Utrecht (2015), de EK atletiek in Amsterdam (2016) en recentelijk de WK shorttrack (2017) in Rotterdam. Dit zijn grote sportevenementen die niet alleen sportief, maar ook maatschappelijk en economisch een positieve bijdrage hebben geleverd aan de samenleving. Sportevenementen hoeven echter niet allemaal groots en meeslepend te zijn. Ook kleinschalige sportevenementen zijn de moeite waard.

De sport stimuleert sportevenementen in de gemeente. Uit wetenschappelijk onderzoek blijkt dat sportevenementen een positieve impact hebben op de gezondheid van mensen, het imago van de sport of stad, sociale betrokkenheid, sportparticipatie en de lokale economie. Belangrijk is

dat er een stimulerende werking uitgaat van het proces van vergunningverlening.

Naast de positieve impact van het sportevenement zelf bieden deze de gemeente ook belangrijke koppelkansen met maatschappelijke vraagstukken. Om sportevenementen volledig te benutten, is het noodzakelijk om sportclubs, scholen en lokale ondernemers actief te betrekken bij de organisatie van sportevenementen. De gemeente is hierbij een belangrijke verbindende schakel.

Wat vragen wij?

- Vergemakkelijk de organisatie van sportevenementen door een eenvoudig vergunningsproces.
- Zorg waar mogelijk voor financiële ondersteuning van de organisatie van sportevenementen.
- Verbind organisatoren met andere partners, zoals sportclubs, scholen en lokale ondernemers.

Gemeente Tilburg: Refugee Team Tilburg Warendeloop

Een groep van 25 vluchtelingen met een toegekende status heeft meegeholpen met de organisatie van de hardloopwedstrijd Warandeloop in de gemeente Tilburg. Naast de op- en afbouw vullen zij verschillende vrijwilligersfuncties, in logistiek, catering en beveiliging. Het meehelpt tijdens de voorbereiding en het evenement zelf zorgt voor de nodige werkervaring en contacten, die behulpzaam kunnen zijn bij het vinden van een baan en het opbouwen van een mooie toekomst. De teamleden kunnen hun geleerde vaardigheden verder inzetten tijdens meeloopstages en/of werkervaringsplekken bij de sponsors van het Refugee Team. Voorzitter Cees van Loon van de Warandeloop: "Als hardloopevenement kun je zoveel meer doen dan races van start tot finish organiseren; je kan veel meer betekenen voor de maatschappij."

Bron: <http://www.warandeloop.nl/nieuws/refugee-team-tilburg-een-absolute-meerwaarde>.

Straatvoetbalfestival 'Dutch Street Cup'

Stichting Life Goals zet zich in om kwetsbare mensen in beweging te krijgen door middel van sport. Sport kan deze mensen enorm helpen, terwijl juist deze doelgroep nauwelijks toegang heeft tot het reguliere sportaanbod. Een van de programma's die Life Goals heeft is de 'Dutch Street Cup', een straatvoetbalfestival tussen steden voor mensen uit de maatschappelijke opvang. Het winnende team mag zich een jaar lang kampioen van Nederland noemen. De deelnemers worden zowel op sportief als op maatschappelijk gebied intensief begeleid. Via dit project hebben de afgelopen jaren honderden deelnemers zicht op een betere toekomst gekregen. De één wordt trainer, de ander scheidsrechter of vrijwilliger bij een sportvereniging. Achtergrondinformatie: <http://stichtinglifegoals.nl/dutch-street-cup/>.

Ontwikkel sporttalent

Ontwikkel sporttalent

Sanne Wevers begon op haar vierde bij Quick, de plaatselijke gymnastiekvereniging in Oldenzaal. Ferry Weertman startte zijn zwemcarrière op zesjarige leeftijd bij zwemsportvereniging De Otters Het Gooi in Bussum. Vanaf de sportvereniging werd de ontwikkeling van hun talent eerst regionaal en vervolgens op landelijk niveau ondersteund. Zo werden ze uitgedaagd het beste uit zichzelf te halen.

Succesvolle talentontwikkeling rust op vijf pijlers:

- 1.** begeleiding van sporters door een bevoegde professional, zoals buurtsportcoaches en trainers;
- 2.** beschikbaarheid van trainingsfaciliteiten waar sporttalenten op de door hen gewenste momenten gebruik van kunnen maken;
- 3.** aanwezigheid van multisportaccommodaties. Sporters en coaches komen daardoor

makkelijker met elkaar in contact, waardoor ze beter van elkaar kunnen leren en voorzieningen doelmatiger aangeboden kunnen worden;

- 4.** keuze voor duale carrière, met niet alleen aandacht voor sport, maar ook voor onderwijs. Dat kan onder meer door sport en onderwijs fysiek dicht bij elkaar te brengen in een Regionaal Trainingscentrum (RTC);
- 5.** lerende omgevingen voor talentvolle topsporters in Centra voor Topsport en Onderwijs (CTO) en Regionale Topsport Organisaties (RTO). Zij verbinden gemeenten, sportbonden, onderwijs en andere partijen.

Wat vragen wij?

- Stem met buurgemeenten en RTC uw ambities voor topsportactiviteiten, -accommodaties en -evenementen af.
- Investeer in buurtsportcoaches en trainer/coaches die binnen talentontwikkelingsprogramma's onder regie van sportbonden aan de slag kunnen.
- Investeer in multi-sportaccommodaties, gelegen rondom topsporttalentscholen of topsportvriendelijke onderwijsinstellingen.
- Ontwikkel een RTC, samen met sportbonden. Faciliteer het RTC samen met de RTO.
- Faciliteer en investeer in uw CTO of Nationaal Trainingscentrum (NTC) als deze in uw gemeente zit.

Nederland: Topsportinfrastructuur

Gemeente Groningen:

'Topsporttafel' stimuleert talentontwikkeling

De 'Topsporttafel' is een gezamenlijk initiatief van onderwijs- en kennisinstellingen, sportclubs en de gemeente Groningen. Het doel is Groningen te ontwikkelen tot centrum van sporttalent. De initiatiefnemers richten zich op breedtesport, beweging in onderwijs, talentontwikkeling en maatschappelijke en economische ontwikkeling om zo uiteindelijk van Groningen een 'topsportieve', vitale en gezonde regio te maken. Tweemaal per jaar komen alle partijen samen om de ambities scherp te houden en mooie plannen te smeden. Achtergrondinformatie: <http://jouwstad.eu/topsporttafel-stimuleert-talentontwikkeling>.

Meer informatie: <https://www.nocnsf.nl/topsportinfrastructuur>.

1 CTO Noord

Willem Veldman

2 CTO Amsterdam

Charles Urbanus

3 RTO Utrecht

Wanda Schapendonk

4 CTO Metropool

Edwin Lodder

5 CTO Papendal

Mirjam Uppelschoten

6 CTO Zuid

Mark Meijer

7 RTO Limburg

Jordi Doornebosch

Verbind regionale sportnetwerken met andere netwerken

Verbind regionale sportnetwerken met andere netwerken

Een sterke sportsector kan bijdragen aan oplossingen voor allerlei maatschappelijke vraagstukken zoals obesitas, veiligheid en het tegengaan van armoede en sociale uitsluiting. De vormgeving hiervan komt neer op maatwerk. Elke buurt heeft immers zijn eigen fysieke en sociale infrastructuur – en de uitdagingen die daarmee gepaard gaan. Er zijn tal van goede voorbeelden van hoe de sportsector dit samen met cultuur, onderwijs, zorg, welzijn en lokale bedrijfsleven heeft opgepakt. U hoeft uw regio niet uit om dit met eigen ogen te aanschouwen.

De sport kent een sterke en fijnmazige infrastructuur met bijna 25.000 sportclubs, verdeeld over 29 regio's. Voorheen vormden deze 29 regio's het Olympisch Netwerk NL. Via deze regionale netwerken worden sportclubs gestimuleerd zich te ontwikkelen

tot Open Club. Zij worden daarbij aangemoedigd om de samenwerking te zoeken met sportclubs uit andere sporttakken maar ook door samen te werken met de school, theaterschool en/of fysiotherapeut in de buurt. In het regionale sportnetwerk vinden sportclubs en gemeenten elkaar en ontmoeten zij professionals werkzaam in het onderwijs, de zorg, welzijn, cultuur en bedrijfsleven.

Dit wordt gesteund door:

Wat vragen wij?

- Stimuleer sportclubs, onderwijs-, welzijn- en zorginstellingen en het lokale bedrijfsleven om samen met gemeenten lokaal en regionaal samen te werken en zich door te ontwikkelen tot Open Club.
- Betrek uw regionale sportnetwerk bij de formulering van beleid.
- Maak gebruik van sportieve innovaties die in buurten of elders in de regio of Nederland zijn ontwikkeld.
- Maak sport onderdeel van uw innovatiebudget.
- Stel (beperkte) gemeentelijke financiering beschikbaar voor dit regionale netwerk. Bijvoorbeeld voor het gezamenlijk faciliteren van verenigingsondersteuning of het faciliteren van de ontwikkeling van Open Clubs.

Gemeente Rotterdam: grenzeloos actief

Het programma 'Grenzeloos actief' maakt sporten en bewegen voor iedereen met een beperking mogelijk. Voor mensen met een beperking is het echter nog altijd niet vanzelfsprekend om dicht bij huis passend sport- en beweegaanbod te vinden. Zo is het aanbod in de buurt niet altijd toegankelijk, ontbreken faciliteiten of is er geen vervoer. Voor een succesvolle uitvoering van 'Grenzeloos actief' bundelt het Ministerie van Volksgezondheid, Welzijn en Sport de krachten met NOC*NSF, MEE Nederland, Vereniging Sport en Gemeenten, RIVM, Sportkracht12 en Kenniscentrum Sport.

Gemeente Rotterdam: Rotterdam Sport op Maat

Op duurzame wijze de sportparticipatie verhogen van mensen met een beperking. Dat is het doel van Rotterdam Sport op Maat. Hiermee zet de netwerkorganisatie in op het verbeteren van de fysieke en mentale gezondheid van de doelgroep, het vergroten van diens sociale kring, zelfredzaamheid en talentontwikkeling. Rotterdam Sport

op Maat is een schoolvoorbeeld van een samenwerking waarin het ondanks veel verschillende belangen gelukt is een breed draagvlak te creëren. De resultaten van 2016 spreken boekdelen: 98 clubs ontwikkelden een aangepast aanbod; achttien clubs werden ondersteund naar nieuw aanbod; en er waren 638 bemiddelingen naar sport door partners Rotterdam Sport op Maat.

Clubtotaal in Noord-Limburg

Clubtotaal is een samenwerking tussen zeven van de gemeenten van Noord-Limburg, te weten: Beesel, Bergen, Gennep, Horst aan de Maas, Peel en Maas, Venlo en Venray. In januari 2012 is in deze gemeenten het 'Regioplan Sport Noord-Limburg 2012-2016' vastgesteld. Een van de speerpunten uit het Regioplan is verenigingsondersteuning. Vanuit dit speerpunt hebben de zeven gemeenten de ambitie omarmd om verenigingsondersteuning gezamenlijk uit te gaan voeren. Zij werken hierin nauw samen met sportbonden, onderwijs en andere maatschappelijke organisaties met als doel de verenigingen in Noord-Limburg vitaal te houden.

29 Regionale sportnetwerken

12 Flevoland

Sportservice Flevoland
Tom Sloetjes

13 Hollands Noorden

Sportservice Noord Holland
Francis Heijneker

14 Zaanstreek-Waterland

Sportservice Noord Holland
Francis Heijneker

15 Kennemerland

Sportservice Noord Holland
Francis Heijneker

16 Amsterdam

17 Gooi en Vechtstreek

Sportservice Noord Holland
Francis Heijneker

1 Groningen

Huis voor de Sport Groningen
Egbert Bakker

2 Friesland

Sport Fryslan
Lammert Bosma

3 Drenthe

Sport Drenthe
Anne Prins

4 IJsselland

Sportservice Overijssel
Arjan van der Velde

5 Twente

Sportservice Overijssel
Arjan van der Velde

6 Noord Gelderland

Gelderse Sportfederatie
Karlijn van Beest

7 Oost Gelderland

Gelderse Sportfederatie
Hans Lubbers

8 Gelderland Midden

Gelderse Sportfederatie
Jordi Doornebosch

9 Gelderland Zuid

Gelderse Sportfederatie
Jordi Doornebosch

10 Utrecht - U10

VSU
Martijn Wellen

11 Amerstfoort e.o.

Sportservice Provincie Utrecht
Astrid van Veldhuijzen

Regionale sportnetwerken

De 29 regionale sportnetwerken zijn een initiatief van NOC*NSF, sportbonden, Sportkracht12 en Vereniging Sport en Gemeenten. Via de kaart kunt u contact leggen met de betreffende regionale contactpersoon.

29 Regionale sportnetwerken

23 Hollands Midden

Sportservice Zuid Holland
Harry Akkermans

24 Haaglanden

Sportservice Zuid Holland
Harry Akkermans

25 Rotterdam-Rijnmond

Rotterdam Sportsupport
Martijn Blok

26 Zuid Holland Zuid

Sportservice Zuid Holland
Harry Akkermans

27 Limburg Noord

Huis voor de Sport Limburg
Hennie ter Haar

28 Midden Limburg

Huis voor de Sport Limburg
Hennie ter Haar

29 Zuid Limburg

Huis voor de Sport Limburg
Hennie ter Haar

18 Hart van Brabant

Sportservice Noord Brabant
Dave Schoonen

19 Noord Oost Brabant

Sportservice Noord Brabant
Jos Kuipers

20 West Brabant

Sportservice Noord Brabant
Antoine de Brouwer

21 Zuid Oost Brabant

Sportservice Noord Brabant
Mirjam van Moll

22 Zeeland

Sportservice Zeeland
(Patrick Vader)

Regionale sportnetwerken

De 29 regionale sportnetwerken zijn een initiatief van NOC*NSF, sportbonden, Sportkracht12 en Vereniging Sport en Gemeenten. Via de kaart kunt u contact leggen met de betreffende regionale contactpersoon.

NOC*NSF

De inhoud wordt ondersteund door

en is tot stand gekomen met medewerking van

Nederlands
Olympisch Comité
Nederlandse
Sport Federatie

Colofon

Dit is een uitgave van NOC*NSF
Publicatienummer: NOC*NSF 785
Arnhem, 2017

Productie: Creative Beards & Arko Sports Media
Vormgeving: Studiorvg/Home of the Brave

NOC*NSF doet zijn uiterste best om alle rechthebbenden van het fotomateriaal te achterhalen. Mocht u onverhoopt menen de rechten te bezitten, neem dan alstublieft contact met ons op via SportcampagneteamNL@nocnsf.nl.